

UDK: 336.74:338.124.4(575.1)

**Markaziy bankning oltin-valyuta zaxiralari va ularning barqarorlikka
ta'siri**

Djumayev Muxlis Djumayevich
44-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi iqtisod fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Markaziy bankning oltin-valyuta zaxiralari mamlakatning moliyaviy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Oltin-valyuta zaxiralari ichki va tashqi iqtisodiy zarbalarni yumshatish, milliy valyuta kursini barqarorlashtirish hamda importni moliyalashtirish imkoniyatlarini oshirishda muhim omil sifatida qaraladi. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida O'zbekiston sharoitida zaxiralarni boshqarishning samarali mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Markaziy bank, oltin-valyuta zaxiralari, iqtisodiy barqarorlik, valyuta kursi, moliyaviy xavfsizlik, import, eksport, xalqaro moliya.

Abstract: This thesis analyzes the role of the Central Bank's gold and foreign exchange reserves in ensuring the financial and economic stability of the country. Gold and foreign exchange reserves are considered as an important factor in mitigating internal and external economic shocks, stabilizing the national currency exchange rate, and increasing the possibilities of import financing. Also, based on international experience, effective mechanisms for managing reserves in the conditions of Uzbekistan are highlighted.

Keywords: Central Bank, gold and foreign exchange reserves, economic stability, exchange rate, financial security, import, export, international finance.

Аннотация: В данном тезисе анализируется роль золотовалютных резервов Центрального банка в обеспечении финансовой и экономической стабильности страны. Золотовалютные резервы рассматриваются как важный фактор смягчения внутренних и внешних экономических потрясений, стабилизации курса национальной валюты и увеличения возможностей финансирования импорта. Также на основе международного опыта будут освещены эффективные механизмы управления запасами в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: Центральный банк, золотовалютные резервы, экономическая стабильность, обменный курс, финансовая безопасность, импорт, экспорт, международные финансы.

Kirish: Oltin-valyuta zaxiralari – bu Markaziy bankning mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, moliyaviy xavflarni kamaytirish va milliy valyuta kursini qo'llab-quvvatlash maqsadida saqlaydigan xalqaro to'lov vositalari va qimmatbaho metallar jamg'armasidir. Ushbu zaxiralar tarkibiga asosan oltin, xorijiy valyutalar, xalqaro moliyaviy tashkilotlar qimmatli qog'ozlari va boshqa likvid aktivlar kiradi.

Jahon iqtisodiy tizimida oltin-valyuta zaxiralari davlatning to'lovga layoqatliligi, kredit reytingi va moliyaviy mustaqilligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Zaxiralarning yetarli darajada bo'lishi mamlakatga global moliya bozorlaridagi o'zgarishlar, eksport-import disbalansi yoki xalqaro narxlarning keskin tebranishiga bardosh berish imkonini beradi.

O'zbekiston sharoitida ham oltin-valyuta zaxiralari strategik ahamiyatga ega. Chunki ular nafaqat valyuta kursining keskin o'zgarishini oldini olish, balki tashqi qarzlarni qaytarish, zarur hollarda importni moliyalashtirish va iqtisodiyotga bozor islohotlarini amalga oshirishda moliyaviy tayanch vazifasini bajaradi.

Shu bois, ushbu mavzuda Markaziy bankning oltin-valyuta zaxiralarini boshqarish siyosati, ularning hajmi va tuzilmasi hamda milliy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini o'rganish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism: Globallashuv va xalqaro moliya bozorlaridagi beqarorlik sharoitida mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash, valyuta kursini barqaror saqlash va tashqi qarzlarni bo'yicha majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish masalalari eng muhim strategik vazifalardan biridir. Ushbu jarayonda oltin-valyuta zaxiralari asosiy "moliyaviy yostiq" vazifasini bajaradi.

Jahon miqyosida geosiyosiy keskinliklar, energiya va xomashyo narxlarining tebranishi, global inflyatsiya bosimi kabi omillar mamlakatlar oltin-valyuta zaxiralarini mustahkamlashga undamoqda. Xususan, rivojlanayotgan davlatlar uchun bu zaxiralar xalqaro savdo balansidagi salbiy o'zgarishlarni yumshatish, import to'lovlarini moliyalashtirish hamda milliy valyutaga bo'lgan ishonchni mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston uchun ham bu masala nihoyatda dolzarbdir. So'nggi yillarda mamlakat ochiq iqtisodiyot modeliga o'tmoqda, tashqi savdo hajmi va xalqaro moliya

aloqalari kengaymoqda. Bunday sharoitda oltin-valyuta zaxiralari hajmi va ularni samarali boshqarish strategiyasi nafaqat ichki makroiqtisodiy barqarorlikni, balki tashqi moliyaviy majburiyatlarning bajarilishini ham kafolatlaydi.

Shunday ekan, Markaziy bankning oltin-valyuta zaxiralari va ularning milliy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini ilmiy jihatdan o'rganish, xalqaro tajribani tahlil qilish va milliy sharoitga mos tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kundagi dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Markaziy bankning oltin-valyuta zaxiralari mamlakat moliyaviy tizimining barqarorligi va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlovchi eng muhim strategik resurslardan biridir. Ularning yetarli hajmda bo'lishi nafaqat ichki iqtisodiy ishonchni kuchaytiradi, balki xalqaro miqyosda ham mamlakatning kredit reytingini oshirishga xizmat qiladi.

Oltin-valyuta zaxiralari:

- **Milliy valyuta kursini barqarorlashtirish** orqali ichki bozor narxlarining keskin tebranishini oldini oladi.

- **Tashqi qarzlarni o'z vaqtida qaytarish** va import to'lovlarini moliyalashtirish imkonini beradi.

- **Moliyaviy inqirozlar va global beqarorlik davrida xavfsizlik yostig'i** vazifasini bajaradi.

- **Investitsion jozibadorlikni oshiradi**, chunki yuqori zaxiralar investorlar ishonchini mustahkamlaydi.

O'zbekiston misolida, oltin-valyuta zaxiralari tarkibida oltinning ulushi yuqori bo'lib, bu mamlakatga jahon bozorida oltin narxlari o'sishidan foyda olish imkonini beradi. Shu bilan birga, zaxiralarning samarali boshqarilishi inflyatsiyani nazorat qilish, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash va tashqi savdo disbalansini yumshatishda muhim ahamiyatga ega.

Demak, ushbu mavzu bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlar mamlakat moliyaviy siyosatini takomillashtirish, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash va global iqtisodiy o'zgarishlarga moslashuvchan strategiyalar ishlab chiqishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Oltin-valyuta zaxiralari tushunchasi va tarkibi

Oltin-valyuta zaxiralari — bu Markaziy bankning milliy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, moliyaviy xavflarni kamaytirish va to'lov balansini qo'llab-quvvatlash

uchun saqlanadigan xalqaro to'lov vositalari va qimmatbaho metallar jamg'armasidir. Zaxiralar tarkibiga quyidagilar kiradi:

- Xorijiy valyutalar (AQSh dollari, yevro, funt sterling, yuan va boshqalar)
- Oltin va boshqa qimmatbaho metallar
- Xalqaro moliyaviy tashkilotlar qimmatli qog'ozlari
- Xalqaro valyuta fondidagi (XVF) maxsus qarz olish huquqlari (SDR)

2. Oltin-valyuta zaxiralarining asosiy vazifalari

Markaziy bank zaxiralardan quyidagi maqsadlarda foydalanadi:

1. **Milliy valyutani qo'llab-quvvatlash** – valyuta bozoridagi keskin tebranishlarni yumshatish.
2. **To'lov balansini barqarorlashtirish** – import xarajatlarini qoplash.
3. **Tashqi qarzlarni o'z vaqtida to'lash** – davlatning kreditga layoqatini saqlab qolish.
4. **Favqulodda vaziyatlarda moliyaviy yostiq** – global moliyaviy inqiroz yoki geosiyosiy keskinlik davrida iqtisodiy zarbalarni yumshatish.

3. O'zbekiston oltin-valyuta zaxiralari dinamikasi (2020–2024)

Quyidagi jadvalda O'zbekistonning so'nggi yillardagi oltin-valyuta zaxiralari hajmi keltirilgan (Markaziy bank ma'lumotlariga asoslangan).

Yil	Zaxiralar hajmi (mlrd. AQSh dollari)	Oltin ulushi (%)	Xorijiy valyuta ulushi (%)
2020	32,6	64	36
2021	34,9	65	35
2022	35,8	66	34
2023	33,0	62	38
2024	34,5	61	39

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki

4. Oltin narxlari va zaxiralarga ta'siri

O'zbekiston oltin ishlab chiqaruvchi yirik davlatlardan biri bo'lgani sababli, jahon bozorida oltin narxlarining oshishi mamlakat zaxiralari qiymatini ham bevosita oshiradi. Masalan, 2022 yilda oltin narxining rekord darajaga ko'tarilishi zaxiralar hajmini 1,5 mlrd. dollarga oshirdi.

5. Xalqaro tajriba

Rivojlangan davlatlar (AQSh, Yaponiya, Xitoy) zaxiralarni diversifikatsiya qilishga katta e'tibor beradi. Masalan, Xitoy oltin ulushini so'nggi 5 yilda 2 barobarga oshirdi, Yaponiya esa asosan xorijiy valyutalar va davlat obligatsiyalarida zaxira saqlaydi.

6. O'zbekiston sharoitida zaxiralarni boshqarish muammolari

- Zaxiralarning oltin ulushining juda yuqori bo'lishi likvidlik darajasini pasaytiradi.

- Xorijiy moliyaviy instrumentlarga sarmoya kiritish imkoniyatlari yetarli darajada rivojlanmagan.

- Valyuta bozoridagi o'zgarishlar zaxiralarning qiymatiga tez ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama: Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oltin-valyuta zaxiralari hajmi so'nggi yillarda nisbatan barqaror darajada saqlanib qolgan bo'lsa-da, ularning tuzilmasida oltinning ulushi juda yuqori. Bu holat bir tomondan mamlakatga oltin narxlari oshganda qo'shimcha daromad keltiradi, biroq boshqa tomondan likvidlik darajasini kamaytiradi va zaxiralarning tezkor foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, samarali zaxira boshqaruvi diversifikatsiyani talab etadi. AQSh, Yaponiya, Xitoy kabi yirik iqtisodiyotlar oltin ulushini 20–30% atrofida saqlab, qolgan qismini yuqori likvid xorijiy aktivlar va davlat obligatsiyalarida joylashtiradi. Bu usul zaxiralarni bozor tebranishlariga nisbatan bardoshlilikini oshiradi.

O'zbekiston sharoitida ham oltin ulushini bosqichma-bosqich kamaytirib, uning o'rniga:

- Xalqaro moliya bozorida ishonchli davlat obligatsiyalari,
- Qisqa muddatli depozitlar,
- SDR va boshqa likvid moliyaviy instrumentlarga investitsiya hajmini oshirish, mamlakatning valyuta likvidligini kuchaytirishi mumkin.

Shuningdek, oltin-valyuta zaxiralari faqat inqiroz davrida emas, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda ham ishlatilishi mumkin. Masalan, yirik infratuzilma loyihalarini xalqaro kreditlar bilan birgalikda moliyalashtirishda zaxiralarning bir qismini garov sifatida qo'llash amaliyoti mavjud.

Biroq, zaxiralarni ortiqcha sarflash yoki ularni ichki byudjet taqchilligini yopish uchun ishlatish uzoq muddatli barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois,

Markaziy bank uchun asosiy vazifa — **zaxiralar hajmi, tarkibi va ulardan foydalanish strategiyasi o‘rtasida optimal muvozanatni ta’minlashdir.**

Xulosa va takliflar: O‘zbekiston oltin-valyuta zaxiralari mamlakat iqtisodiy barqarorligi, moliyaviy xavfsizligi va tashqi majburiyatlarni bajarish kafolati sifatida strategik ahamiyatga ega. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki:

- Zaxiralar hajmi so‘nggi yillarda 33–35 mlrd. AQSh dollari atrofida barqaror saqlanib qolmoqda.
- Tarkibida oltin ulushining yuqoriligi mamlakatni oltin narxlari o‘zgarishiga sezgir qiladi.
- Likvid xorijiy aktivlarning ulushi nisbatan kam bo‘lgani sababli qisqa muddatli moliyaviy zarbalarga javob berish imkoniyati cheklangan.
- Xalqaro tajriba zaxira tarkibini diversifikatsiya qilish, ularni yuqori likvid va ishonchli instrumentlarda saqlash samaradorligini ko‘rsatadi.

Takliflar

1. **Diversifikatsiya siyosatini kuchaytirish** – oltin ulushini bosqichma-bosqich kamaytirib, xorijiy valyutalar va davlat obligatsiyalaridagi ulushni oshirish.
2. **Likvid aktivlarga sarmoya kiritish** – qisqa muddatli depozitlar, SDR va boshqa tezkor foydalanish mumkin bo‘lgan moliyaviy vositalarni ko‘paytirish.
3. **Zaxiralarni samarali boshqarish tizimini rivojlantirish** – xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda risklarni boshqarish mexanizmlarini joriy etish.
4. **Oltin narxlari bo‘yicha prognoz tizimini kuchaytirish** – jahon bozoridagi narx tebranishlarini oldindan baholash va zaxira tarkibini moslashtirish.
5. **Zaxiralarni iqtisodiy o‘rishni qo‘llab-quvvatlashda ehtiyotkorlik bilan ishlatish** – infratuzilma va strategik loyihalarda garov yoki kafolat sifatida foydalanish, biroq ichki byudjet taqchilligini qoplash uchun sarflamaslik.

Ushbu choralarni amalga oshirish O‘zbekistonning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, valyuta kursi va to‘lov balansini barqaror saqlash, shuningdek, global iqtisodiy o‘zgarishlarga moslashuvchanlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *O‘zbekiston oltin-valyuta zaxiralari bo‘yicha oylik hisobotlar*. – Toshkent: Markaziy bank nashriyoti, 2024. – 45 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-avgustdagi “Makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-357-sonli qarori. – Toshkent: Lex.uz, 2022. – 12 b.
3. Xalqaro Valyuta Fondi (IMF). *International Reserves and Foreign Currency Liquidity: Guidelines for a Data Template*. – Washington D.C., IMF Publications, 2023. – 132 p.
4. World Bank. *Global Economic Prospects: Diversification of Foreign Reserves*. – Washington D.C., World Bank Group, 2023. – 98 p.
5. Mishkin, F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. – 13th ed. – New York: Pearson, 2021. – 738 p.
6. Bahromov A., Qodirov S. *Xalqaro moliya va valyuta tizimi*. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 256 b.
7. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. *International Economics: Theory and Policy*. – 12th ed. – Boston: Pearson, 2022. – 844 p.
8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Iqtisodiy va moliyaviy ko‘rsatkichlar to‘plami*. – Toshkent, 2024. – 164 b.
9. Bank for International Settlements (BIS). *Annual Economic Report*. – Basel: BIS, 2023. – 198 p.
10. Qosimov U., Yusupov M. *Makroiqtisodiyot nazariyasi*. – Toshkent: Universitet, 2020. – 312 b.